

Gyvenamojo namo ir pagrindinių jo dalių liaudies terminijos sinonimija

ROBERTAS STUNŽINAS

Lietuvių kalbos institutas

Šiame straipsnyje nagrinėjama liaudies terminų, žyminčių gyvenamąjį namą ir pagrindines jo dalis, sinonimija. Čia tęsiamas autoriaus statybos liaudies terminiją nagrinėjančių straipsnių ciklas (plačiau žr. Stunžinas 2008: 111–131, 2009: 68–92). Sinoniminiai terminai analizuojami įvardijamų dalykų, kilmės ir sudaromų eilučių ilgumo atžvilgiais. Medžiaga rinkta iš gyvosios kalbos duomenis pateikiančių šaltinių – *Lietuvių kalbos žodyno* (santrumpa – LKŽe), *Lietuvių kalbos atlaso* pirmojo tomo (LKA I) ir tarmių žodynų: *Druskininkų tarmės žodyno* (DruskŽ), *Kaltanėnų šnektos žodyno* (KaltŽ), *Kazlų Rūdos šnektos žodyno* pirmojo tomo (KazLRŽ I), *Kupiškėnų žodyno* pirmojo tomo (KupŽ I), *Lazūnų tarmės žodyno* (LazŽ), *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyno* (DūnŽ) ir *Zanavykų šnektos žodyno* (ZanavŽ1–3). Iš viso nagrinėjami beveik 225 terminai, žymintys 27 sąvokas.

Liaudies ir mokslo terminijos sinonimija skiriasi. Mokslo terminijoje sinonimų vengiama, jie laikomi terminijos yda. Teigiama, kad mokslo terminų sinonimija apsunkina informacijos perteikimą, sukelia terminų sistemos painiavą ir sąvokų bei terminų neizomorfiškumą, t. y. abipusę neatitiktį. Tobulai sutvarkytoje terminijoje kiekvienai sąvokai turėtų būti atskiras terminas ir kiekvienas terminas turėtų žymėti tik vieną sąvoką (Keinys 1980: 30). Pačios bendriausios terminų sinonimijos priežastys gali būti terminologijos nevienodumas, įsigalėjusios vartosenos nepaisymas, nevienodas kalbos išgalių naudojimas (Keinys 1980: 98–99), noras daug racionaliau pavadinti sąvoką, kalbinės interferencijos padariniai (Kaulakienė 2009: 178), terminų formų varijavimas, skirtingų aspektų pabrėžimas, dviejų skirtingų terminų skolinimasis arba termino skolinimasis ir savos kalbos dubleto atsiradimas, oficialaus ir šnekamojo termino arba šiuolaikinio ir pasenusio termino vartojimas, ilgojo ir trumpojo

termino varianto vartojimas (Гринев 1993: 29). Terminologijoje sinonimija gali būti leidžiama keliais atvejais. Visų pirma sinonimai pateisinami tais atvejais, kai norima skirtingose terminų sistemose iškelti ne tuos pačius vienos sąvokos požymius, kai vartojami trumpesni variantai, taip pat gali būti pateisinama tarptautinių ir savos kilmės terminų sinonimija (Keinys 1980: 103).

Gyvojoje kalboje ir liaudies terminijoje sinonimija yra įprastas reiškinys, rodantis semantinę kalbos lankstumą ir išraiškos priemonių įvairovę. Liaudies terminų sinonimiškumą galima sieti su jų reikšmių neapibrėžtumu ir nepastovumu. G. Klepikova teigia, kad liaudies terminija nuo mokslinės skiriasi mažu reikšmių ir vartojimo griežtumu (Клепикова 1974: 30). Sinoniminis sąvokų įvardijimas liaudies terminijai būdingas ir dėl to, kad sąmoningai nesiekiami nominacijos preciziškumo ir sistemiskumo. Pasak J. Klimavičiaus, mokslo terminija nuo liaudies skiriasi vienareikšmiškumu, mokslinių sąvokų įvardijimo tikslumu ir sistemiskumu (Klimavičius 2005: 135). Sinonimų gausą liaudies terminijoje lemia ir terminų daugiareikšmiškumas, todėl, statybos liaudies terminijoje nemaža daugiareikšmių terminų dalis yra susijusi sinoniminiais ryšiais. Pavyzdžiui, šieno laikomą trobesį žymintys sinoniminiai terminai *šieninė, daržinė, klaimas, klojimas, kluonas, skūnia* turi ir javų laikomo trobesio reikšmę, o gyvenamojo namo priemenę žymintys terminai *butukas, kalidorius, nameliokas, namelis* turi ir pirties pirmosios patalpos reikšmę (plačiau žr. Stunžinas 2009: 68–92).

Gyvenamąjį namą įvardija daugiau nei ketvirtadalis (27%) straipsnyje nagrinėjamų terminų. Bendrųjų gyvenamojo namo pavadinimų grupę sudaro beveik trys dešimtys sinoniminių nevienodos kilmės terminų. Daugiau nei pusę (15) šios grupės sudaro lietuviški terminai: *apseigos* Šts LKŽe, *butas* Dkš, Grg, Rmš, Vvr, LKŽe, LKA I 34, *duba* Sr LKŽe, *gyvenamoji* LKA I 34, *gyvenimas* Sld, Rg, Rm LKŽe, *gūžta* Ut, Gs, Pln, Grž LKŽe, *namas* Grž, Pb, Mrk, Skr LKŽe, LKA I 34, *pastatas* Krm LKŽe, *pašalys* Žg, Škn LKŽe, *pirkia* Mšg, Grv, Trak, Imb, Krd, Rš, Švnc, Ad, Prl, Rud, Nmč, Dv, Bdč, Rdš, Dsn, Lz, Švd, Trgn, Vrn LKŽe, DruskŽ 265, LKA I 34, *pirktaitė* Smn, Krok, Srj LKŽe, LKA I 34, *pirktukė* Smn, Brb, Krsn, Mrs LKA I 34, *priešinė* Pl, Gdl, Ūd, Klm LKŽe, DruskŽ 283, *troba* Lk, Klt, Mlk, Žlb, Slnt, Rsn, Kv, Krš, Žg, Lš, Trk, Krp, Drsk, Ms, Krž, Sk, Kb, Yl, Šts, Dv, Plt, Varn, Krtn, Pln, Vvr, Pžrl, Vdk, Lž, Alv,

Vs LKŽe, DruskŽ 419, LKA I 34, *trobine* DS112(Rs) LKŽe. Apie trečdalį sinonimų eilutės sudaro svetimos kilmės terminai – penki slavizmai ir penki germanizmai: *grinyčia* (brus. *грыдніца* LKA I 34¹) Up LKŽe, *gryčia* (brus. *грыдніца*) LKA I 34, Lnkv, Šln, Sml LKŽe, KupŽ I 733, *rūtas* (germ. Sabaliauskas 1990: 265) Skrb, Sml, Mžš, Krs, Rm, Ps, Sdk, Dbk, Sv, Skp, Slm LKŽe, ²*bakūžė* (vok. dial. *backhus*) Skr, Gs LKŽe, ZonavŽ1 100, ^{*}*budavonė* (l. *budowanie*) Klp LKŽe, ^{*}*budinkas* (l. *budynek*, brus. *будынак*) Žg, Mžk, Škn LKŽe, KazLRŽ I 89, KupŽ I 244, LazŽ 41, ^{*}*gaspada* (l. *gospoda*) Ldvn, Lkš, Gs, Brš LKŽe, ^{*}*istuba* (vok. *Stube*, la. *istaba*, *istuba*) Klp LKŽe, LKA I 34, ^{*}*stuba* (vok. dial. *stuba*) Dkš, Lkš, Krg, Klvr, Jnk LKŽe, ZonavŽ3 198, ^{*}*ūta* (vok. *Hütte*) Vlkv LKŽe. Bendrinės kalbos požiūriu didžioji šių skolinių dalis traktuotina kaip svetimybės. Gyvenamasis namas taip pat įvardijamas dviem hibridais: *gryčiotė* KupŽ I 735, ^{*}*šeimynstubė* LKA I 34.

Tokią gyvenamojo namo raiškos įvairovę galima paaiškinti raida ir regioninėmis skirtybėmis. Istoriskai skiriami trys gyvenamojo namo tipai: 1) Žemaičiuose – *tropa*, 2) Aukštaitijoje – *pirkia* (rytų aukštaičių), *gryčia* (vakarų aukštaičių) ir 3) Suvalkijoje – *grinčia*, *pirkčia* ir *stuba* (Butkevičius 1958: 157, LEB 1964: 216, Kačinskaitė ir kt. 2008: 12). Etnografų duomenimis, tradiciniai lietuvių namai turėjo bendrų bruožų (gulstinių rąstų sienas, kampų sąsparas, pusvalminės, keturšlaitės arba dvišlaitės formos šiaudinį stogą, prie pagrindinio įėjimo statomas gonkeles), tačiau pagal išorinę formą ir patalpų išdėstymą tai buvo ryškiai besiskiriantys pastatai (Butkevičius 1971: 145). Todėl galima teigti, kad skirtingų Lietuvos regionų namus įvardijantys sinoniminiai terminai reiškė nėra visiškai tapatūs – jais žymimi daug skiriamųjų požymių turintys pastatai. Be to, iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad dauguma kitų sinonimų vartojami skirtingose vietose. Tokiais atvejais sinonimais laikomi ne vienos tarmės terminai. Toks pažiūris į liaudies terminų sinonimiją galimas – liaudies terminiją galima tirti ir vienos tarmės, ir visos kalbos ribose (Клепикова 1974: 31).

Gyvenamojo namo pavadinimų įvairovę lėmė ir pastato raida. Pavyzdžiui, žemaičių gyvenamojo namo prototipu buvo *namu* vadintas pastatas. Įdomumo dėlei reikėtų pasakyti, kad *namą* yra aprašęs S. Daukantas: „Pirmasis jų

¹ Skliaustuose nurodoma kilmė. Šaltinis nurodomas tais atvejais, jei remiamasi ne pirmuoju termino šaltiniu.

² Kryželiu žymimos svetimybės. Remiamasi *Lietuvių kalbos žodyno* pažymomis.

trobėsys tose giriose vadinos nams, arba namas, namaitis <...>. Tas trobėsys, kurį šiandien dar daugioj vietoj gal regėti, buvo pailguotinas ketvirtainis, be lubų, į pietus su skliautais, kuriuose netoli čiukuro buvo trys langeliai, rąste išpjauti, vienas aukščiau, o du žemiau per du rąstu, platumo kaip balandis galėjo įlėkti, nuo vanago vejamas, ir dūmai išrūkti <...>“ (Daukantas 1976: 429–430). Etnografų darbuose teigiama, kad žemaičių *namas* buvo vienas pirmųjų antžeminių pastatų su atviru židiniu. Namas iki XVI a. buvo naudojamas kaip gyvenamasis ir gyvulių laikomas pastatas. Vėliau namo paskirtis keitėsi ir jis liko vasaros gyvenamąja patalpa, virtuve, sandėliu ar tvartu (Butkevičius 1958: 157).

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad kai kurie sinonimai turi tokį patį pavadinimo pagrindą – yra bendrašakniai, pvz.: *gyvenamoji*, *gyvenimas*; *pirkia*, *pirktaitė*, *pirktukė*; *trobėsys*, *troba*, *trobinė*. Kai kuriems terminams būdinga metaforinė nominacija – pagal funkcijos arba kitokį panašumą gyvenamasis namas įvardijamas gyvūnijos pasaulio daikto ir erdvės šalia pastato konstrukcijos pavadinimais, pvz.: *gūžta* LKŽe, *duba* „jauja, pakura“ LKŽe, *kampas* „kambarys, pastogė, vieta kur gyventi“ DruskŽ 135, *pašalys* „pakampis, kertė“ LKŽe. Terminai *kampas* ir *pašalys* galėjo atsirasti metonimiškai namą įvardijant pagal konstrukciją, plg., *kampas* „vieta, kur susikerta dvi plokštumos, kertė“ LKŽe. Šiuo atveju gyvenamąjį pastatą ir konstrukciją įvardijantys terminai yra susiję metoniminiu visumos ir dalies santykiu.

Dauguma gyvenamąjį namą įvardijančių terminų yra vartojami ne viena reikšme. Sinonimai *butas*, *pirkia* ir *troba* dar vartojami gyvenamojo namo dalies reikšme ir jais vadinamas kambarys. Tokiais atvejais terminams būdingas hiponiminis variavimas, t. y. jie vartojami ir daikto, ir jo dalies reikšme. Hiponiminio variavimo atveju gimininis terminas vartojamas ir kaip rūšinis arba vartojamas visam daiktui ir jo daliai įvardyti. Toks variavimas mokslo terminijoje yra nepageidaujamas reiškiny, nes tokiu atveju nėra hierarchinės terminų santykių tvarkos (Татаринов 2006: 142–143). Liaudies terminijoje hiponiminį variavimą reikėtų sieti su nominacijos stichiškumu, nesistemiškumu ir asociatyvumu.

Sinonimiškumas būdingas ir gyvenamųjų pastatų rūšis įvardijantiems terminams. Molinis namas vadinamas keturiais sinoniminiais terminais – trimis lietuviškais ir vienu slavišku: *krėstinė* Ob LKŽe, *molinalė* Šts LKŽe, *plūktinis* Slm LKŽe, ^x*lepenka* (l. *lepianka*) Žmt LKŽe. Mūrinio namo

pavadinimų grupelę sudaro du slaviški ir du hibridiniai terminai: **kaminyčia* (l. *kamienica*) Šln, Ar, Pkr, Krš, Dgl, Pc, Ds, Skp, Trgn, Sdb LKŽe, DruskŽ 135, *mūras* (l. *mur*, vok. dial. *mûr*) Šk, Jsv, Vlkv, An LKŽe, DruskŽ 217, KazlRŽ I 523, LazŽ 169, ZonavŽ2 221, *mūrinė* (hibr.) DruskŽ 218, **akmenyčia* (hibr.) Btr LKŽe. Dūminis namas įvardijamas dviem sinoniminiais lietuviškais terminais: *pakurtrobė* Skdv LKŽe, *rūkynė* Krk LKŽe. Mažas namas vadinamas dviem³ nevienodos kilmės terminais – vienu lietuvišku ir vienu slavišku: *trobėlė* LKA I 34, *gryčia* (brus. *грьдница*) LKA I 34, Lnkv, Šln, Sml LKŽe. Didelė yra prasto, seno namo pavadinimų grupė. Pusę šios grupės sudaro lietuviški sinoniminiai terminai (10): *laužas* LzP, Krsn, Lš, Arm, Vž LKŽe, *laužynas* LazŽ 141, *lūšna* KazlRŽ I 468, *numpalaikiai* DūnŽ 224, *pašiūrė* Alvt, Ktk LKŽe, *pirtis* Drsk, Pns, Rdm LKŽe, *sentrobė* Skdv, Lk LKŽe, *trobapalaikė* DūnŽ 406, *trobėsikė* ZonavŽ3 481, *trobukas* Krš, Krž LKŽe, ZonavŽ3 481. Septyni terminai yra svetimos kilmės – keturi slaviški, po vieną latvišką, germanišką ir neaiškios (nelietuviškos) kilmės: *gryčia* (brus. *грьдница*) LKA I 34, *balaganas* (rus. *балаган*) KupŽ I 138, **kalupka* (l. *chałupa*) Šmk LKŽe, **kamurka* (l. *komórka*, rus. *каморка*) LKŽe, **kūtė* (la. Urbutis 2009: 320) Skdv, Vdk LKŽe, **bakūžė* (vok. dial. *backhus*) Skr, Gs LKŽe, **makūza* Pln LKŽe. Į prasto namo pavadinimų grupę įeina penki hibridai: *gryčpalaikė* KupŽ I 735, *grytelė* KupŽ I 745, **kaniūkšlė*⁴ LKŽe, **kiaurinyčia* ZonavŽ1 673, **stubelka* Plv, Alv LKŽe. Kai kuriems lietuviškiems ir svetimos kilmės terminams būdinga metaforinė nominacija – prastas gyvenamasis namas vadinamas gyvenamojo namo priestato, maudymosi pastato, gyvulių laikomo pastato ir mažos patalpos pavadinimais, pvz.: *pašiūrė*, *pirtis*, *kaniūkšlė*, *kamurka*.

Gyvenamojo namo patalpas įvardija daugiau nei trečdalis (37,8%) nagrinėjamų terminų. Gyvenamąjį kambarį žymintys terminai sudaro 12 narių sinonimų eilutę. Pusė sinonimų yra lietuviški (5): *buta* LzP LKŽe, *kampas* Tvr, Lp, Lnkv, Al, Dv LKŽe, KazlRŽ I 315, LazŽ 105, *patalpa* Plv LKŽe, *pirkia* Mrp, Pb, Tvr, Kb, Zt, Dkšt, Lz, Mšg, Jz, Trgn, Šš, Nmč, Dg, Ml, Mlt, Eiš, Btrm, Aps, Vln, Trgn, Vrn, Dglš LKŽe, LKA I 34, tro-

³ Čia imti tik antraštiniai išvardytų šaltinių terminai. *Lietuvių kalbos žodyno* iliustracijose pateikiama nemažai mažybinių žodžių, pvz.: *namas* „gyvenamasis ar šiaip koks trobesys“: *Turėjau nameliuką tokį nedidelį Pn, stuba* „gyvenamasis namas“: *Vieną sykį kareiviai užėmė visą stubeliukę Jnk*.

⁴ *Kaniūkšlė* laikytina hibridu (žr. Sabaliauskas 1970: 54).

ba Štk, Yl, Žlb, Krš, Kv, Lkv, Varn, Trk, Lk, Ms, Klk, Dr LKŽe, DūnŽ 406, LKA I 34. Kitą pusę sudaro svetimos kilmės terminai – trys slaviški ir trys germaniški: *bakava* (l. *bokówka* Fraenkel 1962: 30) Kv, Jnš, Rs LKŽe, ^x*stancija* (l. *stancja*) Btr, Krns, Grž LKŽe, *kamara* (l. *komora* < vok. *Kammer*) Žg, Klm, Krž, Al LKŽe, LazŽ 104, *kambarys* (germ. Sabaliauskas 1990: 264) Pnd LKŽe, DruskŽ 134, KazLRŽ I 314, ZonavŽ1 605, *ruimas* (vok. dial. *ruim*) Lp, Mrj LKŽe, ^x*stuba* (vok. dial. *stuba*) Plv, Sdr, Pgg LKŽe, LKA I 34. Į sinonimų eilutę įeina ir vienas hibridinis terminas ^x*šeimynstubė* ZonavŽ3 258.

Gyvenamosios patalpos pavadinimų gausą lėmė regioninė vartosena. Pavyzdžiui, Žemaičiuose gyvenamoji patalpa buvo vadinama *bakavąja*, *užpečine*, aukštaičių – *pirkia* ir *gryčia* (Butkevičius 1958: 159).

Svečių kambarį žymintys terminai sudaro devynių narių sinonimų eilutę. Keturi terminai yra lietuviški: *didžeinė* Pgr LKŽe, *menė* Mrc LKŽe, *pirkaitė* Vžns LKŽe, *priešinė* Lš, Srj LKŽe. Taip pat svečių kambarys dar vadinamas keturiais slavizmais ir vienu hibridu: *alkierius* (l. *alkierz*) Krtn, Al, Mrj, Tv, Šlvn LKŽe, ^x*pakajus* (l. *pokój*) Sd, Grš, Vks LKŽe, KaltŽ 197, LazŽ 181, ^x*seklyčia* (brus. *святліца*, l. *światlica*) Mrj, Zp, Smn, Btg, Sk, Šln, Vdk, Lnk, Pn, Rz, Šmn, Vb, Grž, Šil, Krok, Lkč, Mšk, Mrc LKŽe, ^x*kamara* (l. *komora* < vok. *Kammer*) Brs, Dglš, Lkm, Ds, Krkn, Kp, Rk, Ant, Lzd, Ppl LKŽe, ^x*stubelė* (hibr.) Snt Rg LKŽe, ZonavŽ3 199. Miegamąjį kambarį žymi keturi nevienodos kilmės sinonimai – vienas lietuviškas ir trys slaviški: *pirkia* Mrp, Pb, Tvr, Kb, Zt, Dkšt, Lz LKŽe, *alkierius* (l. *alkierz*) Tv, Šlvn LKŽe, *gryčia* (brus. *грыдніца* LKA I 34) Tj, Paį LKŽe, ^x*kamara* (l. *komora* < vok. *Kammer*) Vvr, Plt, Grž LKŽe. Pastogės kambario pavadinimų grupėje yra keturi sinonimai – du lietuviški, vienas slaviškas ir vienas hibridinis: *kampas* DruskŽ 135, *pašelmanė* Pn LKŽe, ^x*salka* (l. *salka*) Ds, Skrb, Lc, Ps, Mžš LKŽe, *priegrytis* (hibr.) Slč LKŽe.

Kai kuriems sinonimams būdinga regioninė vartosena. *Alkierius* svečių ir miegamojo kambario reikšmes turi Žemaičiuose. Aukštaitijoje svečių kambario reikšmę turi terminai *seklyčia*, *kamara*, miegamojo – *pirkia* ir *gryčia* (Butkevičius 1958: 161). Suvalkijoje svečių kambarys turėjo atskirą pavadinimą – *stubelė* (Butkevičius 1958: 163; Kačinskaitė 2008: 12).

Nemažos yra kitų patalpų pavadinimų grupės. Patalpa prie įėjimo į gyvenamuosius kambarius įvardijama trimis lietuviškais sinonimais: *butukas*

Prk, Vdk LKŽe, *priekinė* Všk LKŽe, *priešinė* Ig, Krok, Mrj, Brt, Šn LKŽe. Patalpos už krosnies pavadinimų grupelę sudaro septyni sinoniminiai nevienodos kilmės terminai – trys lietuviški ir keturi hibridiniai terminai: *užkaboris* Mrk, Rdm, Vdžg, Vl, Skr, Stl, Jnš, Al LKŽe, ZanavŽ3 537, *užkrosnis* Plng LKŽe, *zemba* Užv, Všv LKŽe, *pečkaklė* (hibr.) Dr, Plng LKŽe, *užkakalė* (hibr.) Tlž LKŽe, *užkaminė* (hibr.) Bgt, VŠR LKŽe, ZanavŽ3 537, *užpečkis* (hibr.) Šlvn, Akm, Paj, Vdžg, Ps, Pg, Trk, Pš, Yl, Sln, Gs, Up LKŽe, ZanavŽ3 539. Gyvenamojo namo patalpos po stogu pavadinimų grupę sudaro 17 sinoniminių nevienodos kilmės terminų. Daugiausia lietuviškų terminų (13): *antlubis* Pgr LKŽe, *aukštas* Brš, Vdn, Šln, Klp, Vv, Ssk, Pg, Pn LKŽe, KupŽ I 99, *aukštis* Dglš LKŽe, DūnŽ 37, *krautė* Klp LKŽe, *lubos* Als LKŽe, *pakreklys* Dbk LKŽe, *papalėpė* Dkšt LKŽe, *pariestinis* Vks, Trk, Mžk, Lž LKŽe, *pastogė* Dks, Plv, Ašb, Jnš, Skr LKŽe, *pastoginė* Lk, Blv LKŽe, *pažiobė* LKŽ IX 723, *užlos* Šmk, An LKŽe, *viršus* Mrj, Skp, Pnd, Smal, Pl, Gršl, Slm, Ut, Klt, Sl, Kp, Trš, Erž, Brs, Klp LKŽe, DūnŽ 443. Į sinonimų eilę įeina du slaviški ir du hibridiniai terminai: *etažas* (sl.) LazŽ 73, *viškos* (brus. *вишки*) Pln, Skdv LKŽe, *antgrytis* (hibr.) Pc LKŽe, *viršugrytis* (hibr.) Pbr, Vb, Brž, Kp, Krs LKŽe. Patalpa virš priebučio įvardijama dviem sinoniminiais nevienodos kilmės terminais – vienu lietuvišku ir vienu slavišku: *užlos* Užv, Škn, Kp, Kltn LKŽe, *viškos* (brus. *вишки*) Dsm LKŽe.

Pereinamosios patalpos į kitus kambarius pavadinimų grupę sudaro 25 nevienodos kilmės sinonimai. 16 terminų yra lietuviški: *butas* LKA I 39, *butukas* Jrb, Prk, Vdk LKŽe, LKA I 39, *nameliokas* LKA I 39, *namelis* Sdk, Vžns, Dbk, Ds, Dgč LKŽe, LKA I 39, *pirtikė* Sl, Rk LKŽe, *prieangis* Mrs, Šv LKŽe, LKA I 38, *prieangiukas* LKA I 38, *priebutis* Trg, Šlu LKŽe, LKA I 39, *prieduris* Sk LKŽe, *priemenė* Ktk, Mšg, Gg, Skp, Btr, Šš, Pls, Prl, Klt, Lš Dglš LKŽe, KaltŽ 228, ZanavŽ2 471, *priemenyna* Prng LKŽe, *priemnelė* LKA I 38, *priešinė* Ig, Krok, Mrj, Brt, Šn LKŽe, *priešininkis* Šv, Slnt LKŽe, *prieškambaris* LKA I 39, *prynumis* LKA I 39.

Terminams *nameliokas*, *namelis*, *pirtikė* būdinga metoniminė nominacija – patalpa vadinama gyvenamojo namo dalies – priebučio – pavadinimais. Šiuo atveju priebutį ir jo patalpą įvardijantys terminai yra susiję visumos ir dalies santykiu. Nelietuviškų terminų grupelę sudaro du slaviški ir vienas veikiausiai per slavų kalbas patekęs prancūziškos kilmės terminas: *būda* (brus. *быда*, l. *buda*) Kp LKŽe, *sienis* (l. *sień*) Brs, Pp LKŽe, LazŽ 233,

LKA I 39, *koridorius* (pranc. *corridor* TŽŽ 2005) LKA I 39. Taip pat ši namo dalis vadinama penkiais hibridiniais terminais: *prygonkis* Jrb, Skr LKŽe, LKA I 39, ^x*prieseklyčė* LKA I 39, ^x*priesienis* Pt LKŽe, LKA I 38, ^x*priestubis* LKA I 39, ^x*sienelis* LKA I 39, LKŽe.

Patalpa po namu vadinama trimis sinonimais – dviem lietuviškais ir vienu slavišku: *pogrindis* Slv, Ar LKŽe, *rūsysis* Ms, Slnt, Trk, Kln, Vrb LKŽe, ^x*sklepas* (l. *sklep*) KzR, Vs, Všov, Lel, Krš, Nv LKŽe, DruskŽ 331, KaltŽ 277, LazŽ237, ZonavŽ3 85.

Septintadali (13,7%) nagrinėjamų pavadinimų sudaro gyvenamojo **namo dalis** įvardijantys terminai. Šioje pavadinimų grupėje minėtini šeši namo puses įvardijantys sinonimai. Pagal kilmę tai daugiausia lietuviški terminai (5): *galas* Trgn, Ėr, Jnšk, Vks, Kt, Šts LKŽe, DruskŽ 91, KaltŽ 67, KazlRŽ I 205, KupŽ I 583, LazŽ 74–75, ZonavŽ1 397–398, *pryšininė* Šll, Grg, Skd, Dr, Šv, Rdn, Brs, Slnt LKŽe, *trobgalys* Erž LKŽe, *priešinė* Mnm, Grd LKŽe, *pirkia* LKA I 34. Į sinonimų eilutę įeina vienas slavizmas – *gryčia* (brus. *грыдняца*) LKA I 34, Tj, Paį LKŽe.

Šioje pavadinimų grupėje didžiausia yra priestatų žyminčių sinonimų grupė (26 terminai). Beveik pusė sinonimų yra lietuviški (12): *butas* LKA I 39, *butelis* LKA I 39, ZonavŽ1 201, *butukas* LKA I 39, *priebutis* LKA I 39, *priešbutis* LKA I 39, *prieangis* Mrs, Šv LKŽe, LKA I 39, *prieangėlis* LKA I 39, *iškištinis* LKA I 40, *prieduris* Sk LKŽe, *priemenukė* LKA I 40, *priešinė* Ig, Krok, Mrj, Brt, Šn LKŽe. Vienas sinonimas yra sudėtinis – *geroji pryminis* LKA I 40. Svetimos kilmės sinonimų grupę sudaro trys slaviški, vienas latviškas ir vienas angliškos kilmės terminas: *gonkas* (l. *ganek*, vok. *Gang*) An, Ut, Ds, Sml LKŽe, KupŽ I 703, LazŽ 83, LKA I 39, ^x*budarka* (l. *budovac*) LKA I 40, ^x*sienius* (l. *sieñ*) Mžk LKŽe, LKA I 40, *porūzis* (la. *puōrūzis*) LKA I 40, *veranda* Sd, Dv LKŽe, LKA I 40, ZonavŽ3 627. Priestatas dar vadinamas aštuoniais hibridais: *gonkelė* LKA I 39, *gonkeliai* LKA I 39, *gonkikės* LKA I 39, *gonkiukai* LKA I 39, *prie-gonkis* Nj LKŽe, LKA I 39, ^x*priesienis* LKA I 40, *prygonkiukas* LKA I 40, ^x*prysieniukas* LKA I 40.

Gyvenamojo namo konstrukcijas įvardija penktadalis (21,4%) nagrinėjamų terminų. Atkreiptinas dėmesys, kad šioje grupėje sinonimų mažiau pasitaiko. Tai galima paaiškinti tuo, kad tradiciniai lietuvių pastatai turi nemažai bendrų konstrukcinių ypatybių. Kaip jau minėta, tradiciniai namai turėjo gulstinių rąstų sienas, kampų sąsparas, pusvalminės,

keturšlaitės arba dvišlaitės formos šiaudinių stogą, prie pagrindinio įėjimo statomas gonkeles (Butkevičius 1971: 145). Pastatų konstrukcijų pavadinimų grupėje pirmiausia minėtina pamatą įvardijančių sinonimų grupelė. Ją sudaro trys nevienodos kilmės sinonimai – lietuviškas, slaviškas ir hibridinis: *pamatas* Kv, Ds LKŽe, LKA I 35, *fundamentas* (brus. *хундамент* Fraenkel 1962: 305) KazlRŽ I 200, LKA I 35, *patūra* (hibr.) LKA I 35. Sinonimiškai įvardijama ir rūšinė sąvoka – mūryto pamato pavadinimų porą sudaro vienas slaviškas ir vienas hibridinis sinonimas: ^x*podmūrauka* (l. *podmurówka* LKŽe) LKA I 36, *patūrė* (hibr.) LKA I 35.

Didelės yra grindinius įvardijančių terminų grupės. Plūktinis gyvenamojo pastato grindinys vadinamas 12 nevienodos kilmės ir sudėties sinoniminių terminų. Vienažodžių sinonimų grupelę sudaro 8 lietuviški terminai: *asla* Mrk, Grš, Kv LKŽe, DruskŽ 20, KazlRŽ I 29, LKA I 36, *grendymas* DruskŽ 111, KazlRŽ I 251, LazŽ 86, LKA I 37, ZonavŽ1 496, *grinda* Vs LKŽe, *kluonas* LKA I 37, *laitas* Šmn, Ps, Jnš, Alz, Kpr LKŽe, LKA I 37, grindinys įvardijamas ir metaforiškai – žmogaus kūno dalies pavadinimu *padas* Žsl, Bgs, Skdt, Lkm, Nmč, Ldk, Vžns LKŽe, KaltŽ 195, LKA I 37. Jis dar vadinamas metonimiškai pagal sudaromąją medžiagą: *molis* LKA I 37, *žemė* LKA I 37, LKŽe. Į sinonimų grupelę įeina vienas latviškas terminas – *plonas* (la. *plāns*) LKA I 37, Žml, Kri LKŽe.

Sudėtinių sinonimų grupelę sudaro vienas terminas, turintis abu lietuviškus dėmenis, ir du terminai, turintys slavišką pagrindinį ir lietuvišką priklausomąjį dėmenį: *molio grindys* LKA I 37, ^x*molinė padlaga* (l. *podłoga*, brus. *надлога*) LKA I 37, ^x*molinis pamastas* (l. *potost* LKŽe) LKA I 37. Perpus mažiau yra terminų, žyminčių lentų grindinį. Trys sinonimai yra lietuviški: *asla* KupŽ I 73, LKA I 36, *grindys* KazlRŽ I 255, KupŽ I 742, LKA I 37, ZonavŽ1 507, *paklotė* LKA I 38, trys sinonimai yra slaviški: ^x*padlaga* (l. *podłoga*, brus. *надлога*) Kls, Ūd, Jž, Erž LKŽe, LKA I 37, ZonavŽ2 302, ^x*pamastas* (l. *potost*) Dkšt, Aps, Slk, Prgn LKŽe, LKA I 38, ^x*parlagas* (la. *pārlags*, plg. rus. *перелог* LKŽe) LKA I 38. Vertikali pastato dalis įvardijama dviem lietuviškais sinonimais: *siena* Nmč, Als, Vdk, Kn, Lk, Žeml, Kpč, Dlgš, Sv, Ml, Žd LKŽe, DruskŽ 324, LazŽ 233, ZonavŽ3 47, *sienojus* Kpč, Lš LKŽe.

Sienų susikirtimo vietos pavadinimų grupelę sudaro aštuoni sinoniminiai nevienodos kilmės terminai. Lietuviški sinonimai yra *kampas* Ašb, Tvr,

Smn, Slk LKŽe, KazLRŽ I 314, LazŽ 105, ZonavŽ1 609, *kerčia* Vv, Nm LKŽe, ZonavŽ1 665, *pašalys* Pgr, Šk, Skr, Ds LKŽe, *sąspara* Aps, Vlk, Lp, Vlkš, Kkl, Gdž, Rmš, Šlu LKŽe, DruskŽ 317, ZonavŽ3 20, *užkeniauis* Jnš, Škn, LKŽe. Ši vieta dar vadinama ir metaforiškai – gyvūno dalies pavadinimu *ragas* Lel, Ukm LKŽe, LazŽ 212. Svetimos kilmės sinonimų porą sudaro vienas latviškas ir vienas slaviškas terminas: *stūrys* (la. *stūris*) Ob, Žb, Pnd LKŽe, ^{*}*kantas* (l. *kant*, *kqt*) Trg LKŽe.

Nemaža yra patalpos dangą įvardijančių sinonimų grupė. Ją sudaro du lietuviški, du slaviški, vienas germaniškas, vienas latviškas ir vienas hibridinis terminas: *lubos* Lzd, Šv, Dkš, Lkm, Pn, Vb LKŽe, DūnŽ 181, KazLRŽ 467, KaltŽ 154, LazŽ 151, LKA I 36, ZonavŽ2 99, *užlos* Šmk, Stak, An LKŽe, ^{*}*stalevonia* (sl.) LKA I 36, ^{*}*pacesas* (brus. *nayęc*) LKA I 36, ^{*}*dekis* (vok. *Decke*) LKA I 36, *grindys* (la. dial. *grīda*) LKA I 36, ^{*}*lubavonia* (hibr.) LKA I 36.

Gyvenamojo namo stogas vadinamas 5 sinoniminiais terminais: trimis lietuviškais ir dviem slaviškais: *dangtis* Kp, Rk LKŽe, LKA I 35, *palėpė* Rš, Dlgš, Aps LKŽe, *stogas* Mžš, Mrk, Kt, Lt, Eiš, Lpl, Sk LKŽe, LKA I 34, ZonavŽ3 182, ^{*}*dokas* (l. *dach*) Kpč, Švnč, Kč LKŽe, DruskŽ 70, LazŽ 61, ^{*}*striekas* (l. *strzecha*) Lš, Švn, Lp, Kpč LKŽe, DruskŽ 352, LKA I 35. Dauguma šių bendrųjų stogo pavadinimų eina ir rūšiniais pavadinimais – jais taip pat vadinamas ir šiaudinis stogas, pvz.: *dangtis* Ds LKŽe, LKA I 35, *stogas* Pb, Plng, Žml, Plšk, Všov, Rod LKŽe, LKA I 34, ZonavŽ3 182, ^{*}*striekas* (l. *strzecha*) Kpč LKŽe, LKA I 35, DruskŽ 352.

Minėtina, kad nemaža sinoniminių terminų dalis yra daugiareikšmiai. Kai kurie terminai žymi tų pačių kategorijų daiktus: skirtingos sudėties konstrukcijas, pvz.: *asla*, *dangtis*, *dokas*, *striekas*, ar skirtingos paskirties patalpa, pvz.: *alkierius*, *pirkia*, *priešinė*. Yra ir tokių terminų, kurie įvardija daiktą ir jo dalį arba žymi konstrukciją ir šalia jos esančią erdvę, pvz.: *kampas*, *lubos*, *užlos*, *priesienis*.

IŠVADOS

1. Gyvenamasis namas ir pagrindinės jo dalys gyvojoje kalboje įvardijami didelėmis sinonimų grupėmis. Dviejų, trijų arba keturių sinonimų eilutėmis vadinama tik trečdalis sąvokų. Didžiausios yra gyvenamojo namo, prasto gyvenamojo namo, pereinamosios patalpos ir priestato pavadinimų grupės – jas sudaro daugiau nei po dvi dešimtis sinonimų. Sino-

niminis įvardijimas būdingas gimininėms sąvokoms ir tik kelios rūšinės sąvokos vadinamos sinoniminiais terminais.

2. Gyvenamojo namo ir pagrindinių jo dalių pavadinimų sinonimijos gausumas ir įvairovė sietina su liaudies terminijos išraiškos priemonių įvairove, vartojimo regionišku ir įvardijamų dalių raida.

3. Gyvenamojo namo ir pagrindinių jo dalių sinonimija yra nevienakilmė. Eilutės su nevienodos kilmės sinonimais sudaro absoliučią daugumą visų eilučių.

4. Sinonimų eilutėse vyrauja lietuviški terminai – jie sudaro daugiau nei pusę (56%) visų sinoniminių terminų. Svetimos kilmės terminai sudaro daugiau nei ketvirtadalį (28%), hibridiniai – apie šeštadalį (16%) visų terminų. Iš svetimos kilmės sinonimų dažniausiai pasitaiko slavizmų – jais aptariami dalykai vadinami keturis kartus dažniau nei germanizmais. Didžioji svetimos ir mišrios kilmės terminų dalis bendrinės kalbos požiūriu yra svetimybės.

5. Nagrinėjami sinonimai siejasi ir daugiareikšmiškumo ryšiais. Daugiausia tai panašius daiktus – skirtingos paskirties patalpas arba skirtingas konstrukcijas žymintys terminai. Šiek tiek mažiau yra terminų, susijusių metoniminiais ryšiais ir įvardijančių gyvenamąjį pastatą ir jo sudedamąją dalį ar patalpą.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Druskš – G. Naktinienė, A. Paulauskienė, V. Vitkauskas. *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius, 1988.
- Dūnš – V. Vitkauskas. *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*, Vilnius, 1976.
- Kaltš – A. Vilutytė. *Kaltanėnų šnektos žodynas*, Vilnius, 2008.
- KazlRŽ I – *Kazlų Rūdos šnektos žodynas* I. Red. A. Pupkis, Vilnius, 2008.
- Kupš I – K. Vosyltė. *Kupiškėnų žodynas* I, Vilnius, 2007.
- Lazš – J. Petrauskas, A. Vidugiris. *Lazūnų tarmės žodynas*, Vilnius, 1985.
- LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas* I. Red. K. Morkūnas, Vilnius, 1977.
- LKše – *Lietuvių kalbos žodynas* (elektroninis leidimas). Vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius, 2005.
- Tžš – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. redaktorius A. Kinderys, Vilnius, 2005.
- Zanavš1–3 – *Zanavykų šnektos žodynas* I–III, Vilnius, 2003–2006.
- Butkevičius I. 1971: *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos*, Vilnius.
- Butkevičius I. 1958: Tradiciniai lietuvių valstiečių gyvenamieji namai. – *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 157–173.
- Daukantas S. 1976: *Raštai 1*. – Simonas Daukantas, Vilnius.
- Kačinskaitė I., Baltrušaitis V., Žumbakienė G. 2008: *Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius.
- Kaulakienė A. 2009: *Lietuvių fizikos terminijos raida*, Vilnius.
- Keinys St. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius.
- Klimavičius J. 2005: *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*, Vilnius.
- LEB 1964: *Lietuvių etnografijos bruožai*. Red. A. Vyšniauskaitė, Vilnius.
- Fraenkel 1955–1962: *Litauisches Etymologisches Wörterbuch von Ernst Fraenkel, I-II*, E. Carl Winter, Universitätsverlag, Vandenhoeck & Ruprecht, Heidelberg, Göttingen.

- Sabaliauskas A. 1970: Iš baltų kalbų gyvulininkystės terminologijos istorijos. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 12, 7–81.
- Sabaliauskas A. 1990: *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius.
- Stunžinas R. 2008: Variantiniai statybos liaudies terminai *Lietuvių kalbos žodyne*. – *Terminologija* 15, 111–131.
- Stunžinas R. 2009: Daugiareikišmiai ir homoniminiai statybos liaudies terminai. – *Terminologija* 16, 68–92.
- Urbutis V. 2009: *Baltų etimologijos etidai 2*, Vilnius.
- Гринев С. 1993: *Введение в терминоведение*, Москва.
- Клепикова Г. П. 1974: *Славянская пастушеская терминология*, Москва.
- Татаринов В. 2006: *Общее терминоведение: энциклопедический словарь*, Москва.

SYNONYMY OF FOLK NAMES FOR HOUSES AND THEIR MAIN PARTS

This article deals with the synonymy of folk terminology of houses, their parts, rooms and constructions. In total 225 terms are analyzed. In scientific terminology synonymy is treated as an imperfection whereas in folk terminology it is considered a usual phenomenon, which shows the semantic flexibility of ordinary language.

A quarter (27%) of the terms are names for houses. The group of general names for a house consists of almost thirty heterogeneous terms. Most of them are Lithuanian words: *apseigos* LKŽe, *butas* LKŽe, LKA I 34, *duba* LKŽe, *gyvenamoji* LKA I 34, *gyvenimas* LKŽe, *gūžta* LKŽe, *namas*. Part of synonyms are Slavic or Germanic loans and hybrids: *grinyčia* LKŽe, *gryčia* LKA I 34, LKŽe, *Kupž* I 733, *rūmas* LKŽe, **bakūžė* LKŽe, *Zanavž1* 100, **budavonė* LKŽe, *gryčiotė* *Kupž* I 735, **šeimynstubė* LKA I 34. The variety of synonyms can be explained by the house development and regional use of terms. Types of houses also are denoted by various heterogeneous synonyms, for example, a clay house is named by three Lithuanian terms and one Slavic loan: *krėstinė* LKŽe, *molinalė* LKŽe, *plūktinis* LKŽe, **lepenka* (l. *lepanka*) LKŽe.

One third (37.8%) of the terms denote rooms. The living room is named by 12 heterogeneous synonyms: *buta* LKŽe, *kampas* LKŽe, *KazLRŽ* I 315, *LazŽ* 105, *patalpa* LKŽe, *pirkia* LKŽe, LKA I 34, *troba* LKŽe, *DūnŽ* 406, LKA I 34, *bakava* LKŽe, **stancija* LKŽe. Other types of rooms are also denoted by groups of heterogeneous synonyms.

One seventh (13.7%) of the terms are names for parts of a house. The largest group of names is for the house annex; it consists of 26 heterogeneous synonymous terms: *butas* LKA I 39, *butelis* LKA I 39, *Zanavž1* 201, *butukas* LKA I 39, *priebutis* LKA I 39, *priešbutis* LKA I 39, *prieangis* LKŽe, LKA I 39, *prieangėlis* LKA I 39, *iškištinis* LKA I 40, *prieduris* LKŽe, *priemenukė* LKA I 40, *priešinė* LKŽe.

Names of constructions amount to one fifth (21.4%) of the terms. Synonymic nomination of constructions is rather rare. The reason is that traditional Lithuanian houses had similar constructions. The clay floor of a house is named by 12 heterogeneous synonyms: *asla* LKŽe, *DruskŽ* 20, *KazLRŽ* I 29, LKA I 36, *grendymas* *DruskŽ* 111, *KazLRŽ* I 251, *LazŽ* 86, LKA I 37, *Zanavž1* 496, *grinda* LKŽe, *kluonas* LKA I 37, *laitas* LKŽe, LKA I 37. Seven synonymous terms denote ceiling: *lubos* LKŽe, *DūnŽ* 181, *KazLRŽ* 467, *KaltŽ* 154, *LazŽ* 151, LKA I 36, *Zanavž2* 99, *užlos* LKŽe, **stalevonia* LKA I 36, **pacosas* LKA I 36, **dekis* LKA I 36, *grindys* LKA I 36,

**lubavonia* LKA I 36. The roof is named by five synonyms, three of them are Lithuanian words and two are Slavic loans: *dangtis* LKŽe, LKA I 35, *palėpė* LKŽe, *stogas* LKŽe, LKA I 34, *Zanavž* 3 182, **dokas* LKŽe, *Druskž* 70, *Lazž* 61, **striekas* LKŽe, *Druskž* 352, LKA I 35. The majority of general names for roofs are also used as specific names, for instance they also denote thatched roofs.

Gauta 2010-12-06

Robertas Stunžinas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas robertasst@lki.lt